

Αντικειμενισμός - υποκειμενισμός: Ο διαφορισμός P. Bourdieu - H. Garfinkel

Νικόλαος Κατριβέσης*

Περίληψη

Ο γενετικός στρουκτουραλισμός του P. Bourdieu και η εθνομεθοδολογία του Garfinkel προσπάθησαν να οριοθετήσουν τον αντικειμενικό από τον υποκειμενικό τρόπο γνώσης. Για τον Bourdieu, η επιστημονική ερμηνεία διασφαλίζεται καταρχήν από το διαχωρισμό του ερευνητή από το δράστη, επειδή η κοινωνιολογική γνώση απορρέει από την κατασκευή αντικειμενικών κοινωνικών σχέσεων. Για τους εθνομεθοδολόγους όμως δεν υφίσταται τεκμηριωμένη ρήξη ανάμεσα στην πρακτική και στην επιστημονική γνώση. Για τον Bourdieu οι έννοιες του έθους, της πρακτικής και της πρακτικής αίσθησης, συνδέουν τις αντικειμενικές με τις ενσωματωμένες δομές και επομένως η δράση των φορέων αναπαράγει τις κοινωνικές και ταξικές δομές. Αντίθετα, για τους εθνομεθοδολόγους η πρακτική δράση δεν εξαρτάται από μια εσωτερικοποιημένη δομή, αλλά από τη γλωσσική επικοινωνία στη διαδικασία της αλληλεπίδρασης.

Εισαγωγή

Ο αντικειμενισμός και ο υποκειμενισμός δεν αντανακλούν έναν απλό νομιναλισμό σχολών, αλλά συγκεκριμένες αντιθέσεις στο επίπεδο της μεθόδου, της διαφορετικής χρήσης των εννοιών, του βαθμού επιστημονικότητας της κοινωνιολογικής περιγραφής και της αντίληψης για τον κοινωνικό ρόλο της κοινωνιολογίας. Όμως,

---

* Ο Νικόλαος Κατριβέσης είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

ούτε η προσήλωση του P. Bourdieu στον αντικειμενισμό ούτε αυτή της εθνομεθοδολογίας σε μια νέα μορφή υποκειμενισμού, κατόρθωσαν να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στην υποκειμενικότητα και την αντικειμενικότητα. Για τον P. Bourdieu, η αντίθεση ανάμεσα στον αντικειμενισμό και στον υποκειμενισμό είναι τεχνητή, επειδή ο επιστημονικός τρόπος γνώσης έχει ως αντικείμενο τον πρακτικό τρόπο γνώσης. Η κοινωνιολογική γνώση, απαιτεί την άρνηση της υποκειμενικής κοινωνικής γνώσης και την αποδοχή της κοινωνιολογικής εμπειρίας, η οποία παραμένει προσκολλημένη στα αντικειμενικά γεγονότα, αποφεύγοντας τη βιωματική ερμηνεία. Ο Bourdieu αποδέχεται την επιστημονική ερμηνεία εφόσον αυτή βασίζεται στην «αντικειμενικοποίηση» της αντικειμενικότητας. Με αυτόν τον τρόπο δεν αμφισβητεί το βασικό διαχωρισμό που εφαρμόζει ο αντικειμενισμός ανάμεσα στον κοινωνικό δράστη και σ' εκείνον που τον παρατηρεί. Σε αντίθεση με τον P. Bourdieu, η μεθοδολογική προσέγγιση όπως εκφράστηκε από τον ιδρυτή της εθνομεθοδολογίας, Garfinkel δε βασίζεται στο διαχωρισμό του παρατηρητή από τον παρατηρούμενο, αλλά στην άρρηκτη ενότητά τους.

Ο Garfinkel, απορρίπτοντας το πρόταγμα του αντικειμενισμού, που είναι η θεώρηση των κοινωνικών γεγονότων ως αντικειμένων, το αντικαθιστά με τη διαβεβαίωση, ότι τα κοινωνικά γεγονότα είναι πρακτικές πραγματοποιήσεις. Με δεδομένη αυτή τη θεώρηση, οι εθνομεθοδολόγοι δεν αποδέχονται ότι υπάρχουν αντικειμενικά γεγονότα τα οποία καθορίζουν εξωτερικά την κοινωνική δράση. Υποστηρίζουν, ότι η αντικειμενικότητα ξεφεύγει από την επιστημονική γνώση, και έτσι η επιστημονική δραστηριότητα περιορίζεται στον πρακτικό τρόπο γνώσης, που διαθέτουν οι δράστες στις καθημερινές τους ασχολίες.

Η ιδιαιτερότητα του κοινωνιολογικού αντικειμένου και η ερμηνεία του

Η προσέγγιση του προβλήματος αντικειμενικότητα/υποκειμενικότητα επιχειρείται ήδη την εποχή που η κοινωνιολογία, κάνοντας τα πρώτα της βήματα, επιζητούσε να αποκτήσει επιστημονική υπόσταση. Η αρχική διαφορική προσέγγιση, εκφράστηκε μέσα από τον ιδιότυπο θετικισμό του E. Durkheim, και από τον ερμηνευτικό νομιναλισμό του M. Weber. Η θετική επιμονή του E. Durkheim,

στον εμπειρισμό, βασίζεται στην αρχή ότι το κοινωνικό πρέπει να εξηγείται μέσω του κοινωνικού. Η μέθοδος του στηρίζεται στο πρόταγμα ότι τα κοινωνικά γεγονότα είναι εξωτερικά σε σχέση με τα άτομα και επομένως, πρέπει να τα αντιμετωπίζουμε ως αντικείμενα¹. «Ο πρώτος και βασικότερος κανόνας είναι να θεωρηθούν τα κοινωνικά γεγονότα ως αντικείμενα». Περαιτέρω, αυτά τα αντικειμενοποιημένα κοινωνικά φαινόμενα ασκούν εξαναγκαστική επιβολή στη συνείδηση των ατόμων. Αντίθετα, η μέθοδος του M. Weber έχει ερμηνευτικό χαρακτήρα, επειδή κάθε δράση εμφανίζεται ως σημαίνουσα συμπεριφορά, η οποία εξαρτάται, στην εξέλιξή της, από τη συμπεριφορά του Άλλου². Πάντως, η βεμπεριανή έννοια της «σημαντικής» συμπεριφοράς δεν υποδεικνύει μόνο το υποκειμενικό νόημα των προθέσεων του δράστη, αλλά και αναγνωρίζεται ως «καθαρός τύπος» κοινωνικά κατασκευασμένος³. Όμως υπάρχει κίνδυνος, η βεμπεριανή κοινωνιολογία, επιχειρώντας την αντικειμενική ανάλυση του υποκειμενικού νοήματος, να καταλήξει σε ψυχολογισμό. «... η κοινωνιολογία επιχειρεί τη δική της διαφοροποίηση βασιζόμενη στις σημαίνουσες τυπικές σχέσεις της δράσης (κυρίως εξωτερικής τάξης) και γι' αυτό το λόγο, το ορθολογικώς πράττειν χρησιμεύει ως ιδεότυπος βάσει του οποίου μπορεί να διακριθεί η ορθολογική από την ανορθολογική συμπεριφορά»⁴. Η προσπάθεια του Weber είναι να κατασκευάσει μια μέθοδο με την οποία θα μπορεί να αναλυθεί, με αντικειμενικό τρόπο, το υποκειμενικό νόημα της ανθρώπινης δράσης, και ακόμη, η σημασία φαινομένων που πρέπει να κατανοηθούν μέσω της «αναβίωσης»⁵. Ερωτήματα, όμως, αναπάντητα στη βεμπεριανή ατομικιστική προσέγγιση, αποτελούν το πώς συλλαμβάνεται το νόημα της συλλογικής δράσης και των θεσμικών φαινομένων, και κυρίως, πώς μπορεί ν' αναλυθούν οι πρακτικές, που δεν εμπίπτουν στον ιδεότυπο του ορθολογικώς πράττειν;

Όμως, τι είναι «αντικειμενισμός»; Το ερώτημα ετέθη τόσο από το γλωσσολογικό όσο και από τον ανθρωπολογικό στρουκτουραλισμό. Ο στρουκτουραλισμός αποτελεί αναμφισβήτητα θεωρητική πρόοδο, στο μέτρο που δεν υποκύπτει στον πειρασμό να ταυτίσει την αντικειμενικότητα του κοινωνικού με τις βιωματικές παραστάσεις των κοινωνικών φορέων. Έτσι, ικανοποιείται η βασική αρχή του αντικειμενισμού, που υπογραμμίζει ότι η γνώση του κοινωνικού δεν εδράζεται στην υποκειμενική γνώση των φορέων. Παρόλα αυτά, η επιστημονική ερμηνεία που υπόσχεται αντικειμενικότητα, βρίσκεται στο έλεος αυτής της ίδιας της διαδικασίας κατασκευής του αντικειμένου, καθώς και της πρακτικής αίσθησης του

ερευνητή, αφού οι στρουκτουραλιστές έχουν ως σημείο αναφοράς την αντικειμενική δομή, που αυτοί οι ίδιοι έχουν κατασκευάσει, για τη μελέτη των κοινωνικών πρακτικών⁶.

Ο αντικειμενισμός στο στρουκτουραλισμό βασίζεται στη σχέση της αντικειμενικής δομής με τις πρακτικές των φορέων, οι οποίες συνεισφέρουν στην αναπαραγωγή αυτών των ίδιων των δομών. Ο στρουκτουραλισμός ανάγοντας την αντικειμενική κανονικότητα των πρακτικών στους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες εξοβελίζει από το επιστημονικό πεδίο, τόσο τον τρόπο με τον οποίο οι φορείς παράγουν αυτές τις κανονικότητες, όσο και το νόημα που αποδίδουν στις πράξεις τους. Επομένως, ο βασικός κίνδυνος στον αντικειμενισμό είναι να υποκατασταθεί η πραγματικότητα από το μοντέλο, και να μεταστραφούν οι κατασκευασμένες δομές σε αυτόνομες ολότητες, που μάλιστα έχουν την ικανότητα να ενεργούν ως ιστορικοί φορείς.

Στο έργο του P. Bourdieu, διαπιστώνουμε μια σοβαρή προσπάθεια να ξεπεραστεί η αντίθεση ανάμεσα στην αντικειμενικότητα και την υποκειμενικότητα. Η εισαγωγή της έννοιας του έθους, εξυπηρετεί «... τη διαλεκτική που συνδέει τις αντικειμενικές δομές με τις ενσωματωμένες δομές»⁷. Σύμφωνα με το συγγραφέα, ο αντικειμενισμός συνιστά: «... ρήξη με την άμεση εμπειρία και ως εκ τούτου ανάγκη κατασκευής αντικειμενικών σχέσεων»⁸, που πρέπει όμως να συμπληρωθούν από τις κοινωνικές παραστάσεις, οι οποίες αποτελούν μέρος αυτού που ορίζεται ως αντικειμενικό. «... οι παραστάσεις πρέπει να ληφθούν υπόψη, αν θέλουμε να κατανοήσουμε τους ατομικούς ή συλλογικούς καθημερινούς αγώνες, που στοχεύουν στο να μεταβάλλουν ή να διατηρήσουν αυτές τις δομές»⁹. Ο Bourdieu στην ανάλυσή του, διατηρεί τους όρους «αντικειμενικές δομές», «συστήματα αντικειμενικών σχέσεων», «διανοητικές δομές»: «Οι διανοητικές δομές, που οι κοινωνικοί φορείς ανακαλούν για να γνωρίσουν τον κοινωνικό κόσμο, είναι στην πραγματικότητα οι ενσωματωμένες κοινωνικές δομές»¹⁰. Συνεπώς, η διανοητική ή σωματική αποτύπωση, η ενσωμάτωση των αντικειμενικών δομών, η μετατροπή των κοινωνικών δομών σε μορφές κατάταξης, είναι τα δομικά στοιχεία των πρακτικών που οδηγούν στην αναπαραγωγή των κοινωνικών δομών. Με άλλα λόγια, τα άτομα είναι τοποθετημένα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο «... και ανάλογα με τη θέση που καταλαμβάνουν μέσα σε αυτόν το σύνθετο χώρο μπορούμε να αντιληφθούμε τη λογική των πρακτικών τους, να προσδιορίσουμε, μεταξύ των άλλων, πώς θα ταξινομήσουν και πώς θα ταξινομηθούν, και σε συγκεκριμένη περίπτω-

ση, πώς θα σκεφθούν ως μέλη μιας τάξης»¹¹. Έτσι, σύμφωνα με τον Bourdieu, η επιστήμη των αντικειμενικών κανονικοτήτων παραμένει ακόμα αφηρημένη, όσο δεν περιλαμβάνει την επιστήμη της διαδικασίας εσωτερικοποίησης της αντικειμενικότητας, που οδηγεί στη διαμόρφωση των ασυνείδητων και διαρκών συστημάτων διαθέσεων που είναι το έθος και το ήθος της τάξης¹².

Οι εθνομεθοδολόγοι, από την πλευρά τους, αμφισβητούν ότι οι συμπεριφορές και οι δραστηριότητες των ατόμων καθορίζονται άμεσα από την κοινωνική τους θέση. Εκτιμούν, μάλιστα, ότι οι κοινωνιολόγοι «υπέρ-κοινωνικοποίησαν» τη συμπεριφορά των δραστών, παραβλέποντας τον τρόπο που οι δράστες αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν τον κόσμο¹³. Σε αντίθεση με το στρουκτουραλιστικό αντικειμενισμό, οι εθνομεθοδολόγοι θεωρούν ότι τα κοινωνικά γεγονότα δεν είναι σταθερά αντικείμενα, αλλά προϊόντα της συνεχούς δράσης των ατόμων, που βάζουν σε κίνηση κοινωνικές διαδικασίες, *savoir faire*, κανόνες συμπεριφοράς κ.λπ. στις μεταξύ τους σχέσεις, κατασκευάζοντας έτσι τον κοινωνικό τους κόσμο¹⁴. Ειδομένη από αυτήν τη σκοπιά, η κοινωνία φαίνεται ως συνισταμένη αποφάσεων, δράσεων και γνώσεων και αυτή η θεώρηση κάνει τον κόσμο προσιτό, κατανοητό και αποδεκτό. Τελικά, η πρακτική γνώση των ατόμων, συνεισφέρει στη λειτουργία της κοινωνίας, μέσα στην οποία τα άτομα προβάλλουν το βιωματικό τους κόσμο και τον επενδύουν με σημασίες.

Μια τέτοια φαινομενολογία της κοινωνικής ζωής χωλαίνει, σύμφωνα με τον Bourdieu, σε δύο σημεία¹⁵. Το πρώτο αναφέρεται στη σύλληψη της κοινωνίας ως απλής συνένωσης ατομικών στρατηγικών και δράσεων, παραλειπομένων των σταθερών δομικών στοιχείων, που εισάγουν οι σχηματισμοί των δραστών. Το δεύτερο σημείο αφορά την αδυναμία της φαινομενολογίας να αποκαλύψει την αρχή που ενεργοποιεί τη διαδικασία παραγωγής της πραγματικότητας. Η κατανόηση αυτής της διαδικασίας δεν μπορεί παρά να έχει ως σημείο αναφοράς όχι μόνο τα άτομα, αλλά και τις κοινωνικές ομάδες.

Οι εθνομεθοδολόγοι, στην πορεία των ερευνών τους, αναρωτήθηκαν για τη σχέση ανάμεσα στον επιστημονικό και τον πρακτικό τρόπο γνώσης. Σε αντίθεση με την κατασκευαστική κοινωνιολογία: «οι εθνομεθοδολογικές μελέτες αναλύουν τις καθημερινές δραστηριότητες των ατόμων ως μεθόδους, οι οποίες κάνουν αυτές τις ίδιες δραστηριότητες καθαρά ορθολογικές και με πρακτική αξία, δηλαδή σημαντικές»¹⁶, και ως εκ τούτου δεν υφίσταται τεκμηριωμένη ρήξη ανάμεσα στην πρακτική και στην επιστημονική

γνώση. Δηλαδή, δεν υπάρχει καμιά αξιολογική διαφορά ανάμεσα στις διαδικασίες που χρησιμοποιούν τα μέλη της κοινωνίας για να συμβιώνουν, και σ' εκείνες που χρησιμοποιούν οι κοινωνιολόγοι στις έρευνές τους. Αντίθετα από την οπτική του P. Bourdieu, η μεθοδολογική προσέγγιση των εθνομεθοδολόγων δε βασίζεται στον *a priori* διαχωρισμό ανάμεσα στον παρατηρητή και στον παρατηρούμενο. Η απόρριψη αυτού του διαχωρισμού έχει σημαντικές μεθοδολογικές συνέπειες. Αφενός, όπως έχει ήδη λεχθεί, δεν υπάρχει καμιά διαφορά ανάμεσα στην επιστημονική και στην πρακτική γνώση, επειδή η διανοητική και η ερμηνευτική ικανότητα αναγνωρίζεται σε κάθε δρων υποκείμενο. Αφετέρου, αναγκάζει τον κοινωνιολόγο να αναρωτηθεί για την αξία των κοινωνικών και συμβολικών παραμέτρων που αφορούν την κοινωνική τάξη, το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση κ.λπ. Άλλωστε, αφού οι εθνομεθοδολόγοι δεν πιστεύουν ότι οι συμπεριφορές και οι δραστηριότητες ενός ατόμου εξαρτώνται άμεσα από τις κοινωνικές και πολιτισμικές του αναφορές, μας αποτρέπουν να πάρουμε στα σοβαρά τις «διαρκείς διαθέσεις» – αποτέλεσμα των αντικειμενικών δομών, «... που είναι ικανές να κατευθύνουν ή να εξαναγκάσουν τις πρακτικές ή τις παραστάσεις» των φορέων¹⁷. Το σημαντικό θεωρούν ότι είναι η κατανόηση του νοήματος, που παράγουν αυτές οι παράμετροι στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων.

Για τον P. Bourdieu, η πρακτική εκφράζει, κατά κάποιο τρόπο και την αναπαραγωγή των κυρίαρχων σχέσεων, που καθορίζονται από τις κοινωνικές δομές. Έτσι, από τη στιγμή που αποδεχόμαστε ότι ο δράστης συγκροτείται σ' ένα καθορισμένο κόσμο, η δράση του δε μπορεί παρά να αποτελεί αντανάκλαση αυτών των καθορισμών. Επομένως, η δράση των φορέων δεν μπορεί να νοηθεί έξω από τους οικονομικούς και κοινωνικούς εξαναγκασμούς. Εάν αγνοήσουμε αυτό το πλαίσιο, τότε είναι σαν να εξετάζουμε π.χ. μια κοινωνική κατάσταση σύγκρουσης: «... χωρίς να διαθέτουμε το ιστορικό του κόσμου και των υποκειμένων...»¹⁸. Η πραξεολογία του P. Bourdieu, εμπεριέχει μια προσέγγιση δομική αλλά και μία κατασκευαστική. Δηλαδή, η ανάλυσή του, απορρίπτει κατ' αρχήν τις προσωπικές παραστάσεις των φορέων, για να μπορέσει να κατασκευάσει τις αντικειμενικές δομές και να τονίσει τους κοινωνικό-οικονομικούς εξαναγκασμούς, που επηρεάζουν τις αλληλεξαρτήσεις και τις παραστάσεις. Ταυτόχρονα, εισάγει τις εμπειρίες των φορέων στην ανάλυση, με στόχο την επεξήγηση των νοηματικών και αντιληπτικών κατηγοριών που δομούν τις πράξεις τους και διαρθρώνουν τις παραστάσεις τους. Εξάλλου, ο P. Bour-

diou αναδεικνύει τη σημασία της προσέγγισης, που ονομάζει «συμμετοχική αντικειμενικότητα» (objectivation participante)¹⁹. Η αντικειμενοποίηση της υποκειμενικής γνώσης του κοινωνιολόγου για ό,τι εξετάζει, δηλαδή η συμμετοχική στάση του απέναντι στο αντικείμενο που αναλύεται, αποτελεί μέρος της επιστημονικής συνθήκης της έρευνας: «Όμως η κυριαρχία των δομών (οι δομές μέσα στα κεφάλια, στα σώματα και οι δομές στα πράγματα και στους θεσμούς) οδηγεί τον P.Bourdieu να παρακάμψει τη σπουδαιότητα της αλληλεπίδρασης προσώπου με πρόσωπο, στη διαδικασία της κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας»²⁰.

Ο Garfinkel, πάλι, επιμένει στην ανάλυση του λόγου θεωρώντας ότι αυτός αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της κατανόησης της πρακτικής δράσης. Τονίζει δε ότι η δράση δεν εξαρτάται από μια εσωτερικοποιημένη δομή, αλλά από τη γλωσσική επικοινωνία, που εμπεριέχει και συμβολικά στοιχεία. Έτσι, τα κοινωνικά γεγονότα αλλά και η θυμική τους αντανάκλαση εφόσον εκφράζονται διαμέσου του γλωσσικού εργαλείου του υποκειμένου, δεν μπορούν να περιγραφούν αντικειμενικά. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν κοινωνικά γεγονότα χωρίς τη γλώσσα, που τα περιγράφει, τα συμπληρώνει, τα κάνει κατανοητά και πιθανώς αποδεκτά από τους Άλλους. Αυτό όμως σημαίνει ότι στα υποκείμενα υπάρχουν εσωτερικές δομές, που είναι ικανές να ερμηνεύσουν όλες τις λεπτές αποχρώσεις των εννοιών που σφραγίζουν την επικοινωνία²¹.

Επ' αυτού, ο P. Bourdieu θεωρεί ότι η γλωσσική επικοινωνία πέρα από τις σημασίες και τις πληροφορίες που εμπεριέχει, αποτελεί μοντέλο ανταλλαγής, με την έννοια ότι η γλωσσική ανταλλαγή και ιδιαίτερα οι ιδεολογικοί λόγοι: «δεν είναι μόνο... σημεία προορισμένα να κατανοηθούν και ν' αποκρυπτογραφηθούν, είναι επίσης "σημεία πλούτου"... προορισμένα να εκτιμηθούν και "σημεία εξουσίας" προορισμένα να γίνουν αντικείμενο πίστης και υπακοής»²².

Η θεωρία της πρακτικής και η έννοια του έθους

Το βασικό επιστημολογικό μέλημα, κατά την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας του Bourdieu, είναι να εξουδετερώσει τα διλήμματα που θέτει το δίπολο αντικειμενισμός και υποκειμενισμός «... μέσα στο οποίο οι ανθρωπιστικές επιστήμες έχουν αφεθεί να εγκλωβιστούν»²³. Για να βγούμε από αυτό το αδιέξοδο, ο Bourdieu προ-

τείνει να στοχαστούμε πάνω στον τρόπο παραγωγής και λειτουργίας της πρακτικής αίσθησης, που καθιστά μια δράση αντικειμενικά κατανοητή. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος είναι αναγκαίο: «... να υπαχθούν όλες οι επιστημονικές επιχειρησιακές διαδικασίες στη θεωρία της πρακτικής και στην άμεση εμπειρία της πρακτικής, η οποία δεν έχει καμιά σχέση με τη φαινομενολογική αποκατάσταση της βιωματικής εμπειρίας της πρακτικής...»²⁴. Η θεωρία της πρακτικής πρέπει καταρχήν, να υπερβεί τις προσεγγίσεις εκείνες που αντιμετωπίζουν την πρακτική είτε ως αντικείμενο, είτε ως διαδικασία βιωματικού αναστοχασμού. Η συγκρότηση μιας τέτοιας θεωρίας απαιτεί να προσδιορίσουμε τις συνθήκες: «... κατασκευής μιας εμπειρικής επιστήμης, με τη διαλεκτική ενότητα της εσωτερικότητας και της εξωτερικότητας, δηλαδή την εσωτερικοποίηση της εξωτερικότητας και την εξωτερίκευση της εσωτερικότητας»²⁵.

Η θεωρία της πρακτικής στον P. Bourdieu, συγκροτείται από τις έννοιες του έθους, του πεδίου και της πρακτικής αίσθησης. Ταυτόχρονα, αφενός μεν εφαρμόζει ένα διαχωρισμό ανάμεσα στη λογική της δράσης και στις πρακτικές μορφές δραστηριότητας, αφετέρου, δεν αρνείται κάθε σχέση ανάμεσα στη δράση και στην υποκειμενική πρόθεση. Σύμφωνα με το συγγραφέα: «... η αρχή της ιστορικής δράσης του καλλιτέχνη, του επιστήμονα..., του εργάτη ή του δημοσίου υπαλλήλου... δε βρίσκεται ούτε στη συνείδηση, ούτε στα πράγματα αλλά στη σχέση μεταξύ δύο καταστάσεων του κοινωνικού, δηλαδή της αντικειμενοποιημένης ιστορίας μέσα στα πράγματα, με τη μορφή των θεσμών, και της ενσωματωμένης ιστορίας μέσα στα ανθρώπινα σώματα, με τη μορφή συστημάτων μόνιμων διαθέσεων, που ονομάζω έθος»²⁶. Επομένως, η σύγκλιση του έθους και του πεδίου, της «ιστορίας που γίνεται σώμα» και της «ιστορίας που γίνεται πράγμα» φαίνεται να είναι ο βασικός μηχανισμός παραγωγής του κοινωνικού κόσμου. Ο Bourdieu επινοεί την έννοια του έθους ως εργαλείο κατανόησης της λειτουργίας της πρακτικής, σε πλήρη αναφορά με τις κοινωνικές δομές. Η έννοια του έθους, του επιτρέπει να συνδέσει το ατομικό με το κοινωνικό, το αντικειμενικό με το υποκειμενικό. Στο έργο του Bourdieu τα έθνη ορίζονται ως «... διαρκή συστήματα διαθέσεων, ως αρθρωμένες δομές, προορισμένες να λειτουργούν ως δομητικές δομές, δηλαδή ως αρχή δημιουργίας και δόμησης πρακτικών και παραστάσεων, οι οποίες μπορούν να είναι αντικειμενικά “ρυθμισμένες” και “κανονικές”, χωρίς να είναι προϊόν υπακοής στους κανόνες... χωρίς να είναι προϊόν της οργανωτικής δράσης κάποιου διευθυντή ορχήστρας»²⁷.

Η έννοια του έθους περιγράφει ένα σύστημα διαθέσεων που δομείται από τις προηγούμενες εμπειρίες και από το περιβάλλον του υποκειμένου, που ταυτόχρονα δομεί τις διάφορες εμπειρίες. Δηλαδή, ο τρόπος με τον οποίο συσσωρεύονται, διαπλέκονται και αφομοιώνονται οι πρακτικές και παιδευτικές εμπειρίες των ατόμων, τις κάνει να εμφανίζονται ως γενικές διαθέσεις. Το έθος εκδηλώνεται κυρίως διαμέσου της πρακτικής αντίληψης που έχουν τα άτομα για τη λογική των πεδίων, δηλαδή της ικανότητας που έχουν –σε συγκεκριμένες καταστάσεις στις οποίες εμπλέκονται– να δρουν και να κατευθύνουν τη δράση τους, ανάλογα με τη θέση που κατέχουν στον κοινωνικό χώρο²⁸. Επομένως, το έθος είναι η «γενεσιουργός αρχή» που συγκροτεί τις αντιληπτικές δομές και τη δράση των κοινωνικών φορέων: «... διότι το έθος έχει απεριόριστη ικανότητα παραγωγής, με κάθε ελευθερία, προϊόντων σκέψης –αντιλήψεων, εκφράσεων, δράσεων– που έχουν πάντοτε ως προϋπόθεση τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες παραγωγής τους»²⁹. Όμως, οι φορείς δεν υπακούουν απλώς σε κανόνες, αλλά επεξεργάζονται και στρατηγικές, επειδή το έθος είναι ταυτόχρονα προγραμματισμός και στρατηγική: «Όντας το προϊόν της αφομοίωσης της αντικειμενικής ανάγκης, το έθος, κάνοντας την ανάγκη φιλοτιμία, παράγει στρατηγικές, οι οποίες αν και δεν είναι προϊόν ενός συνειδητού στόχου... ούτε ενός μηχανικού αιτιατού ντετερμινισμού, βρίσκονται να είναι αντικειμενικά προσαρμοσμένες στην κατάσταση»³⁰. Η στρατηγική που εφαρμόζεται από τους φορείς καλύπτει τα έθνη τους, αλλά και τα έθνη τους καλύπτουν τις στρατηγικές τους.

Σύμφωνα με τον P. Bourdieu, το έθος, δηλαδή η διάθεση να συμπεριφερθεί ο φορέας μ' έναν τρόπο που αντιστοιχεί στην κοινωνική του θέση λειτουργεί ταυτόχρονα ως γενεσιουργός αιτία των πρακτικών, αλλά και ως σύστημα ταξινόμησης που οδηγεί στις κοινωνικά προσδιορισμένες προτιμήσεις μιας κοινωνικής τάξης. Κάθε πρακτική δομείται αφενός, βάσει των αντικειμενικών κοινωνικών σχέσεων που προκάλεσαν την εμφάνιση του έθους και αφετέρου, βάσει των υποκειμενικών αντιλήψεων του φορέα, με την αντίληψη επίσης δομημένη από το έθος, δηλαδή, από ένα σχήμα κοινωνικά οργανωμένο³¹. Οι πράξεις των φορέων με αφετηρία το έθος έχουν στόχο την επιβεβαίωση της κοινωνικής τους θέσης: «... που την επιβεβαιώνουν πρακτικά με την προσκόλλησή τους στις αξίες που αναγνωρίζει η ομάδα»³². Όπως έχει ήδη λεχθεί, το έθος συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κοινωνικών δομών μέσα από τις πρακτικές, καλύπτοντας με διάφορους τρόπους την αυθαίρετη βάση τους.

Σε κάθε περίπτωση, οι πρακτικές αποτελούν αναγκαίο στοιχείο της αναπαραγωγής των δομών, αποκλειόμενης της αυτογένεσής τους. Εάν η πρακτική (δηλαδή η εξωτερίκευση του εσωτερικού) συντελεί στην αναπαραγωγή των δομών, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ίδια η πρακτική είναι προϊόν της «εσωτερίκευσης του εξωτερικού». Όμως, πρέπει να επισημανθεί ότι με τον περιορισμό της έννοιας της αντανακλαστικής πράξης, ο «αντικειμενισμός» έχει την τάση να παρακάμψει το ερώτημα που αφορά στον τρόπο με τον οποίο οι φορείς προκαλούν κανονικότητες και ταυτόχρονα αναπαράγουν τις κοινωνικές δομές.

Η έννοια του έθους αποτελεί το συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στη λειτουργία των πρακτικών και την αναπαραγωγή των δομών. Επομένως, το έθος είναι η μορφοποίηση της δράσης των δομών και κυρίως των κοινωνικών τάξεων. Άρα, το έθος ως γενεσιουργός αιτία των πρακτικών, αναφέρεται στις υλικές συνθήκες ύπαρξης των κοινωνικών φορέων, καθώς και στα κοινά πολιτισμικά τους πρότυπα. Γι' αυτόν τον λόγο ο ρόλος του ερευνητή δεν είναι μόνο να αποδείξει ότι η πρακτική συντελεί στην αναπαραγωγή των δομών, αλλά οφείλει να δείξει και τον τρόπο, με τον οποίο η πρακτική καλύπτει και εξυπηρετεί αντικειμενικές σχέσεις και συμφέροντα. Η απόσταση ανάμεσα στην ασυνείδητη πρακτικής κάνει αναγκαία τη γνώση των συνθηκών εκείνων, που συντελούν στην ανάπτυξη της πρακτικής. Η απόσταση ανάμεσα στην άγνοια των φορέων και στη γνώση των κοινωνικών επιστημόνων, τονίζει ακόμη την ανάγκη κατανόησης της λογικής αυτής της ίδιας της απόστασης, που κάνει δυνατή την αναπαραγωγή των δομών. Ο P. Bourdieu, με το παράδειγμα της προσφοράς ενός δώρου (don) και της χρονικής απόστασης που πρέπει να μεσολαβεί έως την ανταπόδοση του δώρου (contre-don), αναφέρεται στην τήρηση των αναγκαίων συνθηκών, που σημασιοδοτούν αυτήν την ανταλλαγή. Το νόημα της ανταλλαγής συλλαμβάνεται καλύτερα όταν μεσολαβήσει ο αναγκαίος χρόνος, ώστε αυτή η ίδια η πράξη της ανταλλαγής να εσωτερικοποιηθεί και ν' αφομοιωθεί με όλες τις συμβολικές και σημαίνουσες διαστάσεις της: Για να κατανοήσουμε τον τρόπο λειτουργίας της πρακτικής, η οποία «... μπορεί να περιλαμβάνει, όπως στην περίπτωση της ανταλλαγής, την απόκρυψη των αντικειμενικών δομών, πρέπει να εισάγουμε το χρόνο στη θεωρητική παρουσίαση μιας πρακτικής χρονικά δομημένης...»³³.

Στη θεωρία της πρακτικής φαίνεται η προσπάθεια του P. Bourdieu να θεμελιώσει την «αντικειμενοποίηση» της αντικειμενι-

κότητας, δηλαδή να καταστήσει τον κοινωνιολογικό λόγο πραγματικά επιστημονικό. Όμως, η επιστημονικότητα της κοινωνιολογίας πρέπει να τεθεί στην υπηρεσία των κυριαρχούμενων τάξεων, στις οποίες θα προσφέρει τη γνώση των αντικειμενικών συνθηκών που τους υπαγορεύουν τις πρακτικές που ακολουθούν, και οι οποίες αναπαράγουν την υποταγή τους: «... η επιστημονική ανάλυση κάνει δυνατή την πραγματική συνειδητοποίηση... αποκαλύπτοντας το συμβολικό έλεγχο των πρακτικών αρχών, βάση των οποίων ενεργεί η πρακτική αίσθηση...»³⁴. Η επιβολή της κυριαρχίας, πάντως, στηρίζεται στη σιωπηλή αποδοχή της νομιμοποιητικής λειτουργίας ενός «αυθαίρετου» ιδεολογικού και πολιτισμικού λόγου: «... ικανού... να διαιωνίσει μέσα στις πρακτικές τις αρχές του "εσωτερικευμένου" αυθαίρετου»³⁵. Οι έννοιες του έθους, του πεδίου και της πρακτικής αίσθησης εξυπηρετούν τη διερεύνηση της αποδοχής αυτής της νομιμότητας διαμέσου της θεσμοποίησης ορισμένων πεδίων, τα οποία προβάλλουν τα διανοητικά σχήματα και τα πολιτισμικά πρότυπα των κυρίαρχων τάξεων. Κάτω από αυτό το πρίσμα η έννοια της πρακτικής αίσθησης καλύπτει τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο έθος και το πεδίο, η οποία μάλιστα ενώνει δύο αντικειμενοποιημένους τύπους μέσα στην ιστορία: το φορέα και το θεσμό.

Οι κοινωνικές πρακτικές εμπεριέχουν ταξινομήσεις, υπολογισμούς, ανταλλαγές κ.λπ.: όμως η αντιμετώπιση από τον Bourdieu των αντικειμενικών δομών ως πεδίων πρόσφορων για τη διαπίστωση στατιστικών κανονικοτήτων, αγνοεί το λόγο των κοινωνικών φορέων χάριν των ταξινομητικών λογικών των ερευνητών. Ωστόσο, αν διερευνηθούν οι αντιστοιχίες των κοινωνικών με τις γλωσσικές μορφές, πιθανώς θα διαπιστωθεί, ότι οι αντικειμενικές κοινωνικές δομές και οι νοητικές δομές αποτελούν συλλήψεις της ίδιας πραγματικότητας, εκείνης των κοινωνικών σχέσεων. Εξάλλου, οι κοινωνικοί δείκτες (κοινωνικό-επαγγελματική προέλευση, εκπαίδευση κ.λπ.) αποτελούν στην πραγματικότητα αφαιρετικά χαρακτηριστικά των ειδικών μορφών των κοινωνικών σχέσεων.

Η κοινωνιολογική εμπειρία και η κοινωνική εμπειρία

Η εθνομεθοδολογική προσέγγιση φαίνεται να βρίσκεται στον αντίποδα εκείνης του P. Bourdieu και ιδιαίτερα όσον αφορά τη

σχέση υποκειμενικότητας-αντικειμενικότητας. Το επιστημονικό ενδιαφέρον της αντίθεσης μεταξύ τους βρίσκεται στην αναζήτηση των διαφορών στις απαντήσεις που δίνουν σε ταυτόσημα ερωτήματα.

Η εθνομεθοδολογία προβάλλει τη θέση, ότι η ερμηνεία που δίνουν οι κοινωνικοί δράστες στη δράση τους είναι αντικειμενική, και ως εκ τούτου, η επιστημονική ανάλυση δεν αποτελεί τη μόνη εγγύηση για την αντικειμενικότητα. Για τους εθνομεθοδολόγους, ο πρακτικός τρόπος γνώσης, που προέρχεται από την αναλυτική ικανότητα, την οποία κάθε άτομο διαθέτει και χρησιμοποιεί στις καθημερινές δραστηριότητες, είναι επιστημονικά έγκυρος³⁶. Συνεπώς η ερμηνευτική ικανότητα των κοινωνικών φαινομένων αναγνωρίζεται σε κάθε δρών υποκείμενο. Οι εθνομεθοδολόγοι υποστηρίζουν, ότι η δική τους προσέγγιση είναι ριζικά διαφορετική από την κλασική της κοινωνιολογίας, επειδή, σε αντίθεση πχ. με τον ισχυρισμό του Durkheim ότι η βασική αρχή της κοινωνιολογίας είναι η αντικειμενικότητα των κοινωνικών γεγονότων, οι εθνομεθοδολόγοι προβάλλουν τη θέση ότι «... η αντικειμενική πραγματικότητα των κοινωνικών γεγονότων, είναι συνεχείς πραγματοποιήσεις (ongoing accomplishments) των κοινών δραστηριοτήτων της καθημερινής ζωής... που αποτελούν το κεντρικό φαινόμενο μελέτης για τους κοινωνιολόγους»³⁷.

Όσο ιδιαίτερη είναι η αντιμετώπιση των κοινωνικών δραστών από τους εθνομεθοδολόγους, τόσο διαφορετικές μεταξύ τους είναι οι απαντήσεις που προέρχονται από αυτούς στα ερωτήματα για τη φύση του κοινωνιολογικού αντικειμένου. Αντίθετα, ως προς τη μέθοδο ανάλυσης, δεν εμφανίζονται διαφοροποιήσεις. Αναφορικά με το αντικείμενο ορισμένοι από αυτούς τονίζουν το στοιχείο της αλληλεπίδρασης, άλλοι, όπως ο H. Garfinkel, στρέφονται στις «τυπικές μορφές» της κοινωνικής δραστηριότητας, και τέλος κάποιοι άλλοι, όπως ο Cicourel, δίνουν έμφαση στη νοηματική διάσταση των αλληλεπιδράσεων. Σχετικά με τη μεθοδολογία, όμως, υπάρχει πλήρης ταύτιση στη χρήση της μεθόδου της εμπειρικής έρευνας, που έχει ως βάση το πρόταγμα του Garfinkel ότι: «τα κοινωνικά γεγονότα πρέπει να θεωρούνται πρακτικές πραγματοποιήσεις», δηλαδή, ότι η κοινωνική πραγματικότητα είναι προϊόν της καθημερινής δράσης των ατόμων, διαμέσου της οποίας συγκροτούνται οι καθημερινές καταστάσεις των υποκειμένων. Σε αυτό το πλαίσιο, ο εθνομεθοδολόγος μελετά τις καθημερινές δραστηριότητες, συνήθειες ή εξαιρετικές, θεωρώντας, ότι και αυτή ακόμη η κοινωνιολογική έρευνα δεν είναι παρά μια συνήθης δρα-

στηριότητα. Έτσι, οι μελέτες της εθνομεθοδολογίας: «... επεξεργάζονται τις πρακτικές δραστηριότητες, τις πρακτικές περιστάσεις και την πρακτική κοινωνιολογική συλλογιστική... αποδίδοντας στις συνηθισμένες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής την ίδια προσοχή που αποδίδουμε συνήθως στα μεγάλα γεγονότα...»³⁸.

Όμως, η άρνηση της αντικειμενοποίησης των δομών και των κοινωνικών γεγονότων έχει ως συνέπεια, η σύλληψη της κοινωνικής ευταξίας να θεμελιώνεται στη συνεχή δράση των ατόμων. Έτσι, ο Garfinkel, λόγου χάριν, δίνει ιδιαίτερη σημασία στην αλληλεπίδραση, διαμέσου όμως της ατομικής εμπειρίας, αφού εξετάζονται οι προσωπικοί λόγοι διατήρησης ή διαπραγματεύσεως των αλληλεπιδράσεων. Γι' αυτό, παρόλο που ο επιδιωκόμενος στόχος της εθνομεθοδολογικής έρευνας είναι να γνωρίσουμε «... με ποιον τρόπο οι δράστες κατορθώνουν να διαπραγματευθούν, ...μαθαίνουν να χρησιμοποιούν ή ν' αναπαράγουν σημασίες... σε σχέση με την εκάστοτε φύση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης»³⁹, εντούτοις, δε θεωρείται αναγκαία η γνώση του τρόπου διαμόρφωσης αυτής της ίδιας της αλληλεπίδρασης. Κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι φυσικό η εθνομεθοδολογική έρευνα να στραφεί στην εξέταση των πράξεων των δραστών, οι οποίες διαμέσου της κοινωνικής αλληλεπίδρασης παράγουν τις δομές της κοινωνικής ευταξίας⁴⁰. Ακόμη, παραμερίζεται η υποκειμενικότητα των δραστών, επειδή αυτό που ενδιαφέρει τους εθνομεθολόγους δεν είναι η σύλληψη των ενδόμυχων και κρυφών διαθέσεων των υποκειμένων, αλλά η γλωσσική τους επικοινωνία στη διαδικασία της αλληλεπίδρασης. Επομένως, το πρόβλημα της επικοινωνίας των κοινωνικών υποκειμένων μετατοπίζεται από το «έθος» στις «τυπικές δομές» της δράσης*. Η ανταλλαγή πληροφοριών δεν περιορίζεται μόνο σε μια σημασιολογική καταγραφή, αλλά συμπληρώνεται από ένα σύνολο γνώσεων απαραίτητων για την κατανόηση της κατάστασης. Εξάλλου: «... οι τρόποι χρήσης του καθημερινού λόγου είναι πάντοτε ριζωμένοι μέσα στο πλαίσιο της παραγωγής του»⁴¹.

Η ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων επιχειρείται σε δύο επίπεδα που αντιστοιχούν στις κοινωνικές δομές αφενός και στις «τυπικές δομές» αφετέρου της πρακτικής δραστηριότητας. Σε α-

* Η διαφορά ανάμεσα στη συγκρότηση του «έθους» και σε αυτή των «τυπικών δομών» βρίσκεται στο ότι, ενώ το «έθος» είναι αποτέλεσμα των κοινωνικών δομών, οι «τυπικές δομές» της δράσης είναι αποτέλεσμα της «αναπόφευκτης αλληλεπίδρασης».

ντίθεση με την πολυμορφία των κοινωνικών δομών, οι «τυπικές» δομές παρουσιάζουν συγκεκριμένες ιδιότητες, που εμφανίζονται σε όλες τις πρακτικές δραστηριότητες. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η μελέτη των «τυπικών» δομών ξεπερνάει την αντίθεση παρατηρητή/παρατηρούμενον. Ο εθνομεθοδολόγος πρέπει να «... περιγράψει τις διηγήσεις των μελών (members' accounts) που έχουν αντικείμενο τις "τυπικές" δομές, ανεξαρτήτως του τόπου που έλαβαν χώρα, καθώς και του προσώπου που τις πραγματοποίησε, χωρίς αξιολογική κρίση για την αξία τους, τη σημασία τους, την αναγκαιότητά τους, την αποτελεσματικότητά τους, την επιτυχία τους ή τη λογική τους. Αυτή τη διαδικασία την ονομάζουμε "εθνομεθοδολογική αδιαφορία»⁴².

Η αρχή της «εθνομεθοδολογικής αδιαφορίας» αποκαθιστά ανάμεσα στον επιστήμονα και στο δράστη μια ομόλογη σχέση, με βάση τη χρήση της καθημερινής γλώσσας, επειδή και τα άτομα, στις καθημερινές τους δραστηριότητες, με τον προφορικό λόγο, συγκροτούν και αποδίδουν το νόημα, την τάξη και τον ορθολογισμό όλων των πράξεών τους. Άλλωστε στην περιγραφή μιας κατάστασης, ο περιγραφικός λόγος, μέσω του οποίου ανασυγκροτούνται τα κοινωνικά φαινόμενα, αποτελεί συστατικό στοιχείο της. Όπως σημειώνει ο H. Garfinkel: «... τα άτομα (με το λόγο) δημιουργούν φαινόμενα που μπορούν να παρατηρηθούν και να περιγραφούν, όπως η παραγωγή και η αντικειμενική έκφραση μιας γνώσης ή της κοινής αίσθησης των καθημερινών δραστηριοτήτων»⁴³.

Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η έρευνα των «τυπικών» δομών της πρακτικής δράσης οφείλει να επιδοθεί σε πιο λεπτομερή ανάλυση, καθότι τα περιγραφόμενα φαινόμενα αποτελούν, κατά κάποιον τρόπο, πρακτικές πραγματοποίησης. Εξάλλου, σύμφωνα με τους εθνομεθοδολόγους, η διαδικασία της ερμηνείας αποτελεί αντικειμενοποίηση των γεγονότων, η οποία επιτρέπει στο κάθε δρων υποκείμενο, επιστήμονα ή όχι, να αποκτήσει παραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα στην οποία ενεργεί. Η κοινωνιολογική ανάλυση που έχει ως αφετηρία την απόρριψη του διαχωρισμού ανάμεσα στον παρατηρούμενο και στον παρατηρητή, δέχεται ως ισοδύναμους τρόπους αντικειμενοποίησης των κοινωνικών φαινομένων, την κοινωνιολογία των επιστημόνων και την κοινωνιολογία των «αμύητων» δραστών.

Για τον Garfinkel, η επιστημονική δραστηριότητα –εφόσον οι ενέργειες που τη συνθέτουν είναι ταυτόσημες μ' εκείνες που χρησιμοποιούν οι συνηθισμένοι δράστες– είναι το προϊόν ενός πρακτικού τρόπου γνώσης. Εξάλλου, η υπέρβαση της «φυσικής γλώσ-

σας» χωρίς να θέτει σε αμφισβήτηση την «ευρετηριακότητα» (indexicality) που παραπέμπει στο σύνολο των σημασιολογικών χρήσεων μιας λέξης: «... η εμπειρική κοινωνιολογία τείνει να απορροφήσει τις “ευρετηριακές” ιδιότητες του πρακτικού λόγου, αποδεικνύοντας έτσι, ότι μπορούμε να κατανοήσουμε λογικά τις καθημερινές δραστηριότητες. Αυτό επιτυγχάνεται... με μεθοδική παρατήρηση και λεπτομερή έκθεση των καθημερινών δραστηριοτήτων... και της φυσικής γλώσσας»⁴⁴. Εφόσον η «ευρετηριακότητα» αναγνωρίζεται ως απαραίτητο στοιχείο ανάλυσης της «φυσικής γλώσσας», η «φυσική γλώσσα» γίνεται ένα από τα κεντρικά φαινόμενα για την κοινωνιολογία.

Έτσι, αν μέσω των «ευρετηριακών» εκφράσεων υπάρχει η δυνατότητα να συλληφθεί ο χώρος, ο χρόνος, οι τυπικές μορφές δράσης και να αναπαρασταθούν συγκεκριμένα πρόσωπα και καταστάσεις θα υποστήριζε κανείς, ότι οι εθνομεθοδολόγοι, δεν υποχρεούνται να αναγνωρίσουν συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις. Γι' αυτούς ο λόγος δεν είναι παρά ένα μέσο για τη συγκεκριμένη έκφραση των κινήτρων των δρώντων υποκειμένων: «Ο κοινωνιολόγος δεν αναζητά τα κίνητρα ούτε μέσα στα πράγματα για τα οποία μιλάμε, ούτε μέσα στα αντικείμενα, στα οποία εφαρμόζεται μια διαδικασία, αλλά μέσα στη γλώσσα...»⁴⁵. Αυτός ο τρόπος προσέγγισης βέβαια, ενέχει τον κίνδυνο να περιοριστεί η σημασία των κοινωνικών δραστηριοτήτων, στον ελλειπτικό τρόπο που τα άτομα εμφανίζουν τα γεγονότα μέσα από τη χρήση της γλώσσας. Εξάλλου, η κατανόηση του κοινωνικού παιχνιδιού μέσα από το λόγο του δρώντος υποκειμένου οδηγεί την εθνομεθοδολογία να γίνει: «... μια ιδεαλιστική σημειολογία, η οποία προσφέρεται να εξετάσει ως αντικείμενο τον “απολογισμό των απολογισμών”... και δεν μπορεί να κάνει τίποτε άλλο από το να καταγράψει τις εκδηλώσεις ενός κοινωνικού κόσμου, ο οποίος δεν θα είναι, τελικά, παρά το προϊόν των νοητικών δομών – δηλαδή, να κάνει μια γλωσσολογική καταγραφή»⁴⁶.

Πάντως, ο Garfinkel θεωρεί απαραίτητη την ανάλυση της γλωσσικής επικοινωνίας, επειδή πιστεύει ότι αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ανάλυσης της πρακτικής δράσης: είναι πεποίθησή του, ότι η δράση δεν εξαρτάται από μια εσωτερικοποιημένη δομή, αλλά από τη γλωσσική επικοινωνία, η οποία εγγυάται την αμοιβαία κατανόηση των δραστών. Κάτω από αυτό το πρίσμα, η «ερμηνεία» του κοινωνικού παιχνιδιού γίνεται μέσα από το λόγο των δρώντων υποκειμένων. Σύμφωνα με τον Garfinkel, υπάρχουν χαρακτηριστικά φαινόμενα που αφορούν τη γλωσσική επικοινωνία,

«... τα οποία μέχρι σήμερα παραμένουν ανεκμετάλλευτα, και τα οποία θα αναβαθμίσουν τον επαγγελματισμό του κοινωνιολόγου»⁴⁸. Σε αυτό το επίπεδο της έρευνας, η ανάλυση της γλωσσικής επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης δεν επιχειρείται με μία και μοναδική μέθοδο: «... αλλά με ποικιλία μεθόδων κατανόησης, των οποίων ο μεγάλος αριθμός τονίζεται από την πληθώρα των τρόπων που μιλούν τα άτομα»⁴⁸.

Επίλογος

Οι προσπάθειες των δύο κοινωνιολογικών ρευμάτων, που μας απασχόλησαν, να ξεπεράσουν την αντίθεση υποκειμενικότητα-αντικειμενικότητα αποδεικνύουν τη μεθοδολογική αναγκαιότητα μιας κοινωνιολογίας της γνώσης στη βάση της ανάλυσης των κοινωνικών πρακτικών.

Ο P. Bourdieu, για να αποφύγει την υποκειμενικότητα, τόνισε τη σημασία της κοινωνικής πρακτικής και του έθους. Αντίθετα, οι εθνομεθολόγοι τη μετέτρεψαν σε επικοινωνιακή αλληλεπίδραση. Όμως, ανεξάρτητα από τις διαφορές που χωρίζουν τις δύο κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, η κοινή τους βάση βρίσκεται αφενός μεν στην κοινωνική έρευνα και αφετέρου στη σχέση ανάμεσα στην πρακτική και τη γλώσσα. Η μελέτη και ο σχολιασμός ενός κοινωνικού φαινομένου καθίσταται εφικτός χάρη στην κοινωνιολογική εμπειρία που αποκτάται κατά τη διάρκεια των επαφών με τα κοινωνικά υποκείμενα. Η σχέση εξάλλου ανάμεσα στην πρακτική και τη γλώσσα είναι κοινό ζητούμενο, αφού οι γλωσσικές μορφές μπορεί να μην έχουν άμεση πραξεολογική αξία, αποτελούν όμως απαραίτητη προϋπόθεση στη διαμόρφωση των παραστάσεων, των ιδεών, των αντιλήψεων, και των αξιών που θα μεταμορφωθούν σε κοινωνικές πρακτικές. Άλλωστε, η συνείδηση συγκροτείται μέσα στα σημαντικά σύμβολα των κοινωνικών σχέσεων, που μεταφέρονται με τις μορφές της γλωσσικής επικοινωνίας.

Οι κοινωνικές πρακτικές εντούτοις περικλείουν τις εμπειρίες και τα νοήματα των κοινωνικών ομάδων. Συνεπώς πρέπει να αναγνωρισθεί ότι οι ερμηνείες και οι παραστάσεις των κοινωνικών υποκειμένων για τον κόσμο, αποτελούν αναπόφευκτα στοιχεία των κοινωνικών επιστημών· δηλαδή, ότι οι πρακτικές γνώσεις των φορέων επενδύουν την κοινωνική τους δράση και νοηματοδοτούν την καθημερινή τους δραστηριότητα.

Σημειώσεις

1. E. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, PUF, Paris, 1986, σελ. 15.
2. Βλέπε M. Weber, *Essais sur la théorie de la science*, Plon, Paris, 1965, σελ. 331.
3. «L' objectivité de la connaissance dans les sciences et la politique sociales», στο έργο *Essais sur la théorie de la science*, όπ.παρ., σελ. 28.
4. *Όπ. παρ.*, σελ. 330-331.
5. *Όπ. παρ.*, σελ. 156.
6. P. Bourdieu, *Esquisse d' une théorie de la pratique*, Librairie Droz, Genève, Paris, 1972, σελ. 173.
7. P. Bourdieu, *Le sens pratique*, De Minuit, Paris, 1980, σελ. 70.
8. *Όπ. παρ.*, σελ. 87.
9. P. Bourdieu, *Choses dites*, De Minuit, Paris, 1987, σελ. 150.
10. P. Bourdieu, *La Distinction: critique sociale du jugement*, De Minuit, Paris, 1979, σελ. 545.
11. «Choses dites», *όπ. παρ.*, σελ. 65.
12. P. Bourdieu, *Amour de l' Part*, De Minuit, Paris, 1966, σελ. 21-22.
13. Βλέπε Al. Coulon, *L' Ethnomethodologie*, PUF «que sais je», Paris, 1990, σελ. 71.
14. Βλέπε H. Garfinkel, *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, Cambridge Polity Press, New Jersey, 1984, σελ. 11 και επ.
15. P. Bourdieu, *La noblesse d' Etat. Grandes écoles et l' esprit de corps*, De Minuit, Paris, 1989, σελ. 47.
16. *Studies in ethnomethodology*, *όπ. παρ.*, σελ. VII.
17. *Choses dites*, *όπ. παρ.*, σελ. 147.
18. *Sens de la pratique*, *όπ. παρ.*, σελ. 71.
19. Βλέπε P. Bourdieu, *Sur l' objectivation participante*, ARSS, no 23, Paris, 1978.
20. Ph. Corcuff, *Les nouvelles sociologies*, Nathan, Paris, 1995, σελ. 40-41.
21. Βλέπε R. Turner, *Ethnomethodology*, Penquin Books Harmsadsworth, 1974, σελ. 16 και επ.
22. P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*, Fayard, Paris, 1982, σελ. 60.
23. P. Bourdieu, *Esquisse d' une théorie de la pratique*, *όπ. παρ.*, σελ. 156.
24. *Όπ. παρ.*, σελ. 156.
25. *Όπ. παρ.*, σελ. 173-174.
26. P. Bourdieu, *Leçon sur la leçon*, De Minuit, Paris, 1982, σελ. 37-38.
27. *Esquisse d' un théorie de la pratique*, *όπ. παρ.*, σελ. 89.
28. Βλέπε N. Κατριβέσης, *Κοινωνιολογική θεωρία: σύγχρονα ρεύματα της κοινωνιολογικής σκέψης*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2004, σελ. 352.
29. P. Bourdieu, *Le sens pratique*, *όπ. παρ.*, σελ. 80.

30. P. Bourdieu, *Choses dites*, όπ. παρ., σελ. 21.
31. Κοινωνιολογική θεωρία: σύγχρονα ρεύματα της κοινωνιολογικής σκέψης, όπ. παρ., σελ. 357.
32. P. Bourdieu, *La distinction...*, όπ. παρ., σελ. 233.
33. *Esquisse d' une théorie de la pratique*, όπ. παρ., σελ. 226.
34. *Le sens pratique*, όπ. παρ., σελ. 174.
35. P. Bourdieu et J.C. Passeron, *La reproduction*, De Minuit, Paris, 1970, σελ. 47.
36. Κοινωνιολογική θεωρία: σύγχρονα ρεύματα της κοινωνιολογικής σκέψης, όπ. παρ., σελ. 205.
37. H. Garfinkel, *Studies in ethnomethodology*, όπ. παρ., VI.
38. Όπ. παρ., σελ. 21.
39. Όπ. παρ., σελ. 29.
40. Όπ. παρ., σελ. 15 και επ.
41. A.V. Cicourel, *La sociologie cognitive*, PUF, Paris, 1974, σελ. 144.
42. H. Garfinkel, H. Sacks, «On formal structures of practical actions», στο: J. Mc Kinney, E. Turiakian (eds), *Theoretical sociology, perspectives and developments*, Appleton Century Crofts, New York, 1970, σελ. 345.
43. Όπ. παρ., σελ. 342.
44. Όπ. παρ., σελ. 339.
45. Al. Blum, P. Mc Hugh, «The social adscription of motives», *American Sociological Review* 36 (1), 1971.
46. P. Bourdieu, *La Distinction: critique sociale du jugement*, όπ. παρ., σελ. 562-563.
47. H. Garfinkel, *Studies in ethnomethodology*, όπ. παρ., σελ. 31.
48. Όπ. παρ., σελ. 31.

